

Psihoterapijski romani: učenje na kauču

Žurić Jakovina, Iva

Source / Izvornik: **Književna smotra : Časopis za svjetsku književnost, 2017, 49, 23 - 35**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:018554>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Psihoterapijski romani: učenje na kauču

UVOD

Suvremena proza posljednjih desetljeća biva obogaćena novom vrstom romana čija će sadržajna i formalna struktura biti istražena u ovom članku. Radi se o vrsti romana koja se gotovo isključivo bavi temom psihoterapije. U tom smislu možemo reći da se pojavljuje novi, do sada neimenovani podžanr, kojega možemo nazvati psihoterapijskim romanom. Kada se govori o psihoterapijskim romanima, ponajprije treba naznačiti što se točno podrazumijeva pod tim nazivom. Do sada nisu eksplicitno navedeni u klasifikacijama književnih podvrsta, no s obzirom na to da se radi o vrlo specifičnoj podvrsti, potrebno je detaljnije analizirati njihove odrednice, nakon čega ih se može svrstati prema postojećim klasifikacijama književnosti. Psihoterapijski romani podvrsta su romana kao književne vrste. Na temelju tematske klasifikacije moglo bi ih se svrstati uz bok obiteljskog, psihološkog, povijesnog, pustolovnog i sličnih romana (usp. Solar 1997). Ova je razdioba, naravno, rezultat analize koja je predmet ovog članka. Psihoterapijske romane možemo definirati kao skupinu književnih djela koja se tematski bave psihoterapijskim procesom. Glavni likovi tih romana su psihoterapeuti i njihovi pacijenti (klijenti), a radnja je skoro u potpunosti smještena u ordinacijama (sobama, uredima) gdje se psihoterapija odvija. Autorov stav, odnosno opći ton romana prvenstveno je didaktički i tendenciozan, s jasnom namjerom informiranja o psihoterapiji i prikazivanja psihoterapijskog procesa čitateljima. Ovakav tematsko-pragmatički žanrovski okvir psihoterapijskog romana pretpostavlja specifičnu publiku. Ona se prvenstveno odnosi na a) čitatelje koji su sami bili ili još uvijek jesu u psihoterapijskom procesu ili ih on zanima, i na b) čitatelje koji čitaju i knjige za samopomoć, pa psihoterapijski romani jednostavno korespondiraju s njihovim ukusom. Psihoterapijski romani slijede klasične žanrovske karakteristike romana, bez direktnog obraćanja čitatelju. Nemali broj psihoterapijskih romana također može vrlo efikasno korespondirati s potrebama stručne čitateljske publike, osobito s edukantima i studentima iz psihoterapije te s interesima samih psihoterapeuta. Neki od analiziranih romana u ovome članku svakako se uklapaju u navedene potrebe. Najčešće su autori psihoterapijskih romana i sami psihoterapeuti (psiholozi i psihijatri) koji vlastita iskustva iz psihoterapijske prakse oblikuju

na fikcionalan način (Mirjana Krizmanić, Majda Rijavec, Dubravka Miljković, Ljubica Uvodić-Vranić, Pavao Brajša i dr.).

Cilj i posebna pažnja ovog članka posvećena je samoj analizi reprezentacije psihoterapije u psihoterapijskim romanima. Takva analiza pokazuje na koji se način proces psihoterapije prikazuje i fikcionalizira, koji se njezini momenti i elementi naglašavaju i ponavljaju, te kojim se psihoterapijskim pravcima i strujama ti romani priklanjaju. Osim analize reprezentacije psihoterapije analiziraju se i žanrovske odrednice psihoterapijskih romana. Psihoterapijsku fikciju koja je odabrana za ovu analizu čini roman američkog psihijatra i psihoterapeuta Irvina D. Yaloma, *Kad je Nietzsche plakao* (2008), roman argentinskog psihoterapeuta Jorgea Bucaya *Ispričat ću ti priču* (2010), te roman *Therapy* (1995) Davida Lodgea, autora koji je domaćem i svjetskom čitateljstvu poznat po tzv. akademskim romanima (*campus novels*).

Psihoterapijski romani nisu do sada bili predmet znanstveno-stručne kritičke analize u Hrvatskoj. To se prvenstveno može pripisati činjenici da je kod nas prevedeno vrlo mali broj psihoterapijskih romana, a i oni prevedeni su tek recentnije izdani. Međutim, pretpostavka je da su i drugi društveno-kulturalni razlozi pridonijeli nepostojanju znanstveno-stručnog bavljenja psihoterapijskim romanima. Stoga bi ovaj rad mogao poslužiti kao smjernica k daljnjem proučavanju psihoterapijskih romana kao relevantnih elemenata suvremene književne teorije, pa i društva i kulture.

IZBOR GRAĐE

Na samom početku bitno je obrazložiti razloge zašto su odabrani baš ti romani, odnosno zbog čega se baš oni uklapaju u kontekst rada. Također, promatrat će se i njihova intertekstualnost, odnosno međusobno ispreplitanje ovih romana, kako na razini teme, stila i strukture, tako i na razini izvanknjiževnih elemenata, pri čemu će se, radi lakšeg snalaženja a i pretpostavke o njihovoj relativnoj nepoznatosti, navesti i njihovi kratki sadržaji. Način pripovijedanja također je bitan jer ukazuje u kojoj mjeri određeni način pripovijedanja utječe na reprezentaciju psihoterapijskog stila o kojem govori svaki pojedini roman. Humor kao bitna stilski odrednica svih odabranih romana također zauzima važno mjesto u ovoj analizi.

Kad je Nietzsche plakao psihoterapijski je roman kojeg je Irvin D. Yalom¹ objavio 1992. i osvojio brojne nagrade publike i kritike. Yalom svoje psihoterapijske romane naziva pedagojskim djelima. Svrstava ih u žanr pedagojskih romana kojima želi educirati stručnu i ostalu zainteresiranu publiku. S manjom izmjenom, u načelu slažući se s autorom, roman svrstavam pod psihoterapijske romane edukativnog karaktera. U njemu Yalom miješa fikciju i stvarne događaje vezane uz rađanje psihoanalize. Fikcionalni (izmišljeni) događaj u romanu prvenstveno se odnosi na susret i druženje između Jozefa Breurea, poznatog bečkog liječnika i Freudovog učitelja, s filozofom Friedrichom Nietzscheom. Izmišljeni susret u romanu dogodio se krajem 1882, kada još psihoanaliza nije bila otkrivena, te nam Yalom pokazuje kako zamišlja početak psihoanalize kao metode liječenja pod pretpostavkom da su ih zajedničkim snagama, u suradnji s Freudom, razvijali Nietzsche i Breuer. "Otac psihoanalize" Freud u romanu je odigrao malu ulogu te bi se moglo reći kako je Yalom veću zaslugu za početke psihoanalitičkog liječenja pripisao izmišljenom odnosu između Nietzschea i Breuera. Naime, osnovna ideja je prikaz početničkih i mukotrpnih koraka uspostavljanja psihoanalize kao nove metode liječenja te načina na koji liječnik može zauzeti poziciju pacijenta i obrnuto. Ovaj Yalomov pokušaj prikaza rudimentarnih oblika psihoanalitičkog liječenja impozantan je i precizan, čemu je naravno pomoglo njegovo obrazovanje i praksa iz psihoterapije. Ovo je ujedno za sada i jedini Yalomov roman preveden na hrvatski jezik te je, između ostaloga, zbog toga izabran za analizu.

Iako manje plodonosan od Yaloma, Jorge Bucay još je jedan uspješan psihoterapeut i pisac psihoterapijskih romana. Stil pisanja mu je drugačiji – jednostavniji i prozaičniji, s naglaskom na drugim temama. Bucay je, kao psihoterapeut, drugačijega psihoterapijskog usmjerenja od Yalomovog te je izbor njegovog romana u ovome radu dobrodošao jer proširuje spektar značajki psihoterapijskih romana i predstavlja svojevrsan kontrapunkt Yalomovim djelima. Čak je devet Bucayevih knjiga objavljeno na hrvatskom jeziku, i to gotovo jedna za drugom (*Ispričaj ću ti priču*, 2007; *Voljeti se otvorenih očiju*, 2010; *Računaj na mene*, 2011; *20 koraka prema na-*

prijed, 2012; *Priče za razmišljanje*, 2013; *Put samoovisnosti*, 2013; *Put susreta*, 2014; *Put suza*, 2015; *Put sreće*, 2016). Za razliku od Yaloma, koji svoje psihoterapijske romane piše kao literarne verzije udžbenika iz psihoterapije, Bucay svoje romane realizira više u smjeru literarnih verzija knjiga za samopomoć.² Za razliku od Yaloma, koji piše stručne knjige, Bucay je, i osobno i kroz svoje knjige, autor koji je više usmjeren na podučavanje šire publike kroz jednostavna popularna djela o tome kako steći uvid u svoj psihički život. On je prisutan i u hrvatskim medijima – preko intervjua na hrvatskim portalima pa sve do spomenutog gostovanja na promociji u Zagrebu. U romanu *Ispričaj ću ti priču* humor je upotrijebljen u svrhu podučavanja i osvještavanja pacijenta Demiana. Psihoterapeut zvan Debeli vrlo često se izravnim humorom obraća svome pacijentu Demianu, što djeluje kao postupak poučavanja i istovremenog opuštanja pacijenta u njegovoj ordinaciji. Humor u romanu svakako služi kako bi se psihoterapeut prikazao nekonvencionalnim i drugačijim od drugih (barem prema popularnim predodžbama koje o psihoterapeutima postoje).

Različitost u funkcijama humora između Yalomovog i Bucayevog romana sukladna je razlikama u njihovim pristupima psihoterapiji i u njihovom javnom djelovanju. Yalom, kao psihoterapeut i istovremeno znanstvenik, u javnosti istupa u maniri ozbiljnih psihoterapeuta koji svoj autoritet legitimiraju prvenstveno na temelju isticanja vlastitih postignuća i učestalosti. Vrlo često je seriozan, odmjeren, staložen, čime podsjeća na Freuda, što se može vidjeti i na njegovoj osobnoj stranici na društvenoj mreži Facebook. S druge strane, Bucay je u javnim nastupima ležeran, nasmijan, neformalno odjeven te neprestano zbija šale, što se u punini moglo vidjeti prilikom njegovog gostovanja u Zagrebu, kada je skinuo sako jer, kako je rekao, "sada mu više ne treba, kada smo vidjeli da ga ima."

Humor je također jedna od ključnih značajki romana poznatog britanskog profesora književnosti i pisca Davida Lodgea. Ovaj autor poznat je prije svega kao pisac tzv. *campus novel*, odnosno akademskog romana, žanra koji je postao popularan u 50-im godinama 20. st. nakon što je objavljena knjiga Kingsleya Amisa *Lucky Jim* (1954/1976). Lodgeovi romani

¹ Irvin D. Yalom ugledan je i popularan američki psihijatar i psihoterapeut te profesor emeritus psihijatrije na *Stanford University School of Medicine*. Početkom karijere počinje pisati stručne knjige iz psihijatrije i psihoterapije, no kasnije, u želji da nastavi podučavati psihoterapiju drugačijim metodama, okreće se fikciji te počinje pisati psihoterapijske romane. Yalomu je forma romana poslužila kako bi na drugačiji način pokušao podučiti studente psihoterapije o procesima koji se zbivaju u psihoterapijskom odnosu, o čemu i on sam govori na svojoj internetskoj stranici. Međutim, nešto što je započelo kao literarni izlet izvan stručnog znanstvenog diskursa, privuklo je kritičare i širu publiku te se njegovi psihoterapijski romani vrlo uspješno prodaju i prevode na mnoge svjetske jezike.

² To se osobito odnosi na njegovu noviju knjigu *Voljeti se otvorenih očiju* (2010) na čijoj je promociji u Zagrebu 2010. godine gostovao i sam autor. Bitno je promotriti način na koji se odvijala promocija njegove knjige, jer ukazuje na sličnost s diskursom knjiga za samopomoć, istovremeno ocrtavajući Bucayev ležeran pristup psihoterapijskoj struci, vidljiv i u njegovim knjigama. Promocija se odvijala kao interaktivna verzija nekog *self-help* priručnika, gdje je Bucay dao posjetiteljima zadatak putem kojeg bi otkrili koliko im je važno mišljenje drugih, da bi potom pomoću metafore stola s tri noge opisao funkcioniranje ljubavnog para. Na kraju promocije odgovarao je na pitanja iz publike, što je pomalo nalikovalo na individualnu psihoterapiju pred publikom u stilu psihoterapijskog *reality-showa*.

Razmjena: priča o dva kampusa (2001), *Small World: An Academic Romance* (1984) i, u manjoj mjeri, *Krasan posao* (1990) spadaju u trilogiju akademskog romana. Prema definiciji iz *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* akademski roman je “često komičan ili satiričan, u kojemu je radnja smještena unutar zatvorenog svijeta sveučilišta (ili sličnog mjesta obrazovanja) i koji naglašava ludorije akademskog svijeta” (Baldick 1990: 30). Humor je svakako ključan element u njegovim akademskim romanima. Funkcionira kao satira s elementima parodije, jer neprestano ismijava profesorsku intelektualnu pretencioznost razotkrivajući njihove slabosti. To Lodge čini tako da u takvim romanima suprotstavlja u kulturi pretpostavljene i time uvriježene, ali rijetko činjenicama potkrijepljene predodžbe o sveučilišnim profesorima s prikazom njihovih tzv. “niskih strasti”, što povratno ukazuje na neodrživost tih predodžbi. Sukob imaginarne slike sveučilišnog profesora, prvenstveno posredovane kroz popularno-kulturne prakse u medijima i društvu uopće, s prikazom njegove slabosti, dovodi do izmijenjene slike bazirane na realnijim temeljima.

Lodgeov roman *Therapy* također je prožet humorom. Iako ovo nije akademski roman, Lodgeu su na meti ironiziranja i satire različitih terapija. Čovjek koji traži utjehu u njima, utjelovljen je u glavnom liku Laurencea Passmorea zvanom Tubby. Tubby ne ide samo na psihoterapiju, već koristi i druge oblike terapija, kao što su fizioterapija, aromaterapija i akupunktura. Odatle i naziv romana *Terapija*, gdje se pod tim terminom pretpostavlja “liječenje fizičkog, mentalnog ili socijalnog poremećaja ili bolesti”. Roman je podijeljen na četiri dijela; prvi je Tubbyjev dnevnik³, pisan u prvome licu u kojem opisuje sebe, svoj život i poteškoće s kojima se susreće. Drugi dio prenosi izjave Tubbyjevih bliskih ljudi u kojem oni govore što misle o njemu, no kasnije saznajemo da je to još jedan zadatak kojeg mu je Alexandra povjerila u svrhu terapije. Treći dio je kratak, donosi Tubbyjevo sjećanje na Maureen, njegovu prvu ljubav iz djetinjstva, dok u četvrtom dijelu pratimo Tubbyjev prikaz njegovog susreta s njom na hodočašću u Španjolskoj. Kao što se vidi, cijeli roman čitatelju je prikazan kroz Tubbyjevu perspektivu, u obliku njegovog monologa o vlastitim unutarnjim preokupacijama kroz razne načine pripovijedanja, što daje širok spektar pogleda na njegovu nutrinu. Iako zahvalan za analizu, *Therapy* nije tipičan psihoterapijski roman (osobito ne u maniri Yalomovih romana koji su gotovo isključivo koncentrirani oko psihoterapijskih seansi). Radnja romana *Therapy* malim dijelom se odvija u ordinaciji i na seansama i, osim kroz Tubbyjevu perspektivu, nije nam dan direktan uvid u psihu psihoterapeuta. Tomu je djelomično tako s obzirom na to da, za razliku od Yaloma i Bucaya, Lodge nije psihoterapeut, zbog čega

je ovaj roman pisan prvenstveno iz perspektive pacijenta, Tubbyja, bez da se u yalomovskoj i bucayevskoj maniri velik značaj pridaje psihoterapeutovim osjećajima i promišljanjima. Međutim, djelo itekako odgovara podvrsti psihoterapijskog romana, jer u sebi sadrži velik dio žanrovskih odrednica. U njemu se analiziraju psihički problemi pacijenta i to se čini gotovo tijekom cijelog romana na mjestima gdje Tubby neprestano promišlja o tome što nije u redu s njim i kako to riješiti. Opisuje se psihoterapijski procesi i tehnike, vrši se poučavanje čitatelja o psihoterapiji kroz Tubbyjeve analize i prikaz razgovora s njegovom terapeutkinjom iz kojeg saznajemo informacije o kognitivno-bihevioralnoj terapiji i drugim vrstama psihoterapije. Osim toga, Lodgeov roman odabran je jer odskaka od stručnog yalomovskog pripovijedanja i iz perspektive samog pacijenta daje čitatelju drugačiji, laički i ironičan pogled na proces.

Bitno je ovdje napomenuti kako je podučavanje o psihoterapijama tu izvedeno na komičan i pomalo neozbiljan te površan način, što se razlikuje od Yalomovog, a i od Bucayevog stručnog pristupa opisu psihoterapijskog procesa. Također se u Lodgeovom romanu prikazuje odnos između terapeuta i pacijenta. No, on je, na tragu pretpostavke da čitatelj vidi sliku terapeuta samo kroz Tubbyjeve oči, posredovan isključivo iz Tubbyjeve perspektive. Ono što generalno i načelno (a možda i pomalo autoironično) povezuje ovaj roman s podvrstom psihoterapijskog romana je svakako citat Grahama Greenea “*Writing is a form of therapy*” koji se u romanu nalazi prije početka prvog poglavlja. Tubby nam na početku romana objašnjava kako je ovo što čitamo zapravo njegov dnevnik koji piše po napatku svoje terapeutkinje. Na registru udaljenijem od literarnoga, pisanje kao oblik terapije u svijetu je sve popularnija metoda liječenja koja proistječe iz ekspresivne terapije. U literaturi se navodi kako se pisanje kao terapija pokazuje učinkovitim jer razrjeđuje odlaske doktoru, smanjuje stres i daje smisao kaotičnim emotivnim iskustvima (Graybreal 2001: 571). Drugi autori tvrde da pisanje u svrhu terapije služi za poboljšanje raspoloženja i olakšavanje fizičkih tegoba (Pennebaker 1997: 162). Citat “pisanje je oblik terapije” može se protumačiti kao autorov stav. Stavljene su prije početka prvog poglavlja pa može značiti da je to napisao sam autor, a ne Tubby. No ako se citat shvati u kontekstu radnje i naslova romana, poveznica se može naći i u njegovom sadržaju i u formi. Sadržajno, pisanje kao terapiju sugerirala je Tubbyjeva psihoterapeutkinja Alexandra kao pomoć pri analizi i rješavanju njegovih psihičkih problema. Zbog toga Tubby i počinje pisati svoj dnevnik, što ujedno predstavlja i osnovni motiv kojim se radnja romana pokreće. Formalni aspekt pisanja kao terapije očituje se kroz četverostruku romanesknu strukturu gdje je svaki dio Tubbyjev pokušaj da piše o sebi, bilo iz vlastite, bilo iz perspektive drugih, a to je svakako jedna od čestih metoda

³ Pisanje dnevnika je rezultat zadatka koji mu je dala Alexandra, njegova kognitivno-bihevioralna terapeutkinja.

u psihoterapiji. Humorističnost je u tome što se Tubbyjeva samopercepcija često razlikuje od slike drugih o njemu. To pak dodatno pojačava element tragikomičnosti.

Ako se dalje usporede Yalomovi i Lodgeovi romani, osim humora nailazi se na nekoliko znakovitih poveznica. Lodgeova knjiga *Therapy* izašla je 1995. a Yalomova *Lying on the Couch* 1996. te možemo na nekoliko mjesta vidjeti međusobne veze, osim očitog poklapanja s vremenom izdanja i s naslovom Lodgeova romana. Tubby čita djela poznatog filozofa Sørenea Kierkegaarda, što mu, više od svih dotad prokušanih vrsta i metoda terapija, pomaže da osvijesti svoje probleme. Na temelju identifikacije s Kierkegaardovim životom Tubby uspijeva osvijestiti i artikulirati svoje vlastito stanje te se čini kako je Tubbyju pomogao jednostavan proces uspoređivanja, odnosno poistovjećivanja s danskim filozofom za kojega, što više ga čita, više biva uvjeren da su im sudbine nalik. Yalom pak 2005. piše psihoterapijski roman *The Schopenhauer Cure* u kojemu na sličan način jedan drugi filozof, Arthur Schopenhauer, pomaže liku iz romana. Ovaj Yalomov roman na mahove gotovo prelazi u predavanje i poučavanje o Schopenhauerovoj filozofiji, slično kao i u Lodgeovom romanu *Therapy*, vješto upakiranoj u ruho romana, gdje identifikacija s neobičnim filozofom pomaže liku da riješi svoje probleme. Međutim, na mnogo eksplicitnijoj razini veza između dva pisca vidljiva je na početku Yalomovog romana *Lying on the Couch* gdje stoji Lodgeova kratka pohvalna recenzija u obliku njegova citata, hvaleći njegovu knjigu zbog sposobnosti da istovremeno zabavi i pouči čitatelja. U samom Yalomovom romanu osvrtnje na Lodgea nalazimo na 63. stranici, gdje ga pripovjedač spominje kao autora koji je gostovao u knjižari gdje on trenutno drži predavanje, te mu Yalomov pripovjedač odaje čast i priznanje time što zaključuje kako očito predaje u “dobrom društvu”.

Što se tiče odnosa forme i sadržaja, odnosno analize načina pripovijedanja u spomenutim romanima, možemo vidjeti kako pripovijedanje utječe na reprezentaciju psihoterapijskog pravca, te na odabir publike kojoj bi svaki od romana mogao biti upućen. Yalomov roman *Kad je Nietzsche plakao* pisan je u trećem licu jednine, sa sveznajućim pripovjedačem koji ima jednak uvid u unutarnja stanja i misli svih likova, kako psihoterapeuta tako i pacijenata. Ovakav pristup Yalomu omogućava dojam objektivnog prikaza psihoterapeuta i pacijentove perspektive, što je svakako intrigantan element za zainteresiranog čitatelja. Ako netko ide ili želi ići na psihoterapiju, Yalomov roman mu omogućuje pogled u prostor gdje se ona odvija. Time dobiva potrebne informacije o tomu kako izgledaju seanse. Ono što svakako može biti najintrigantniji moment za takvog čitatelja jest pogled na unutrašnji svijet terapeuta gdje se razotkriva o čemu on razmišlja prilikom terapije te koje su to rečenice koje on, po naravi struke, ne bi smio naglas izgovarati. Na neki način prikaz terapeutovih misli predstavlja

“zabranjeni materijal” – ono što pacijenti ne smiju znati kako se ne bi razotkrila “magija” psihoterapije. Ovo osobito vrijedi za analitički usmjerene terapije u kojima je bitno da terapeut/analitičar prikaže sebe kao sliku bez sadržaja. Druga vrsta publike koja bi, osim potencijalnih pacijenata, bila zainteresirana za psihoterapijske romane, svakako su sami psihoterapeuti. U tom slučaju mu Yalomovi romani nude nove informacije nošenja s različitim pacijentima te uvid u autorova psihoterapijska/psihologijska načela.

Bucayev roman ima mnogo sličnosti s Yalomovim. No, sadrži i nužne razlike, zbog čega je i odabran za ovu analizu. Bucay dijeli Yalomov stručni pristup, no na drugačiji način. Njegov roman i knjige za samopomoć manje su stručno te više popularno-znanstveno pisani. Time svakako dopiru do šire publike koja se ne mora nužno sastojati od potencijalnih pacijenata ili psihoterapeuta, već i od onih čitatelja koji interes nalaze u literaturi koja nudi psihologijska znanja i uvide te koja čitatelja potiče na razmišljanje o sebi. Čitateljstvo koje je blisko Bucayevim romanima bliže je istovremeno i knjigama za samopomoć. Što zbog popularno-znanstvenog diskursa, što zbog davanja savjeta, oni si međusobno nalikuju. Davanje savjeta u Bucayevom romanu odnosi se na direktno savjetovanje Demiana što da učini u vezi konkretnog problema. To je vrlo slično savjetima koji se nude u knjigama za samopomoć. *Ispricati ću ti priču* Bucayev je roman koji je, za razliku od Yalomovih, pisan u prvome licu, iz perspektive pacijenta Demiana, čime se odmah uspostavlja direktan odnos s čitateljem. Ovakav odabir pripovjedača ovdje služi kako bi se postigla jasna identifikacija s čitateljem – identifikacija koja je utoliko jača ukoliko je čitatelj sam pacijent ili bi želio ići na psihoterapiju. Demian je prikazan kao reprezentativni primjerak svih pacijenata, jer ga muče problemi koji su opći i svakodnevni i s kojima se susreće većina ljudi u svom životu. Utoliko je ovaj roman prvenstveno namijenjen čitateljima koje zanima kako izgleda psihoterapija iz perspektive pacijenta i onima koje zanimaju psihologijske teme. Treba pritom imati na umu kako je (iako je roman prikazan iz perspektive pacijenta) autor romana psihoterapeut, što nosi određene implikacije. U takvom slučaju postavlja se pitanje u kojoj mjeri je prikazano pacijentovo iskustvo posredovano kroz prizmu psihoterapeuta i u kojim elementima je to vidljivo. Također, može se postaviti pitanje je li činjenica da je autor psihoterapeut utjecala na jasan prikaz favoriziranja psihoterapije kao metode liječenja i davanja slike o uspješnosti psihoterapije. Potonje posebno treba imati na umu zbog privida istinitosti koji nam daje pacijentova perspektiva. Također se može pitati i kakav se pristup i namjera kriju iza privida pacijenta/pripovjedača. Isto pitanje i jednaka dilema vrijede i za Yalomov roman. Odnos između pacijenta i terapeuta također je prikazan kao i kod Yaloma. U ovom slučaju bez analize i u vrlo malom obimu, što je u skladu s postavkama gestalt terapije

koja ne stavlja toliki naglasak na terapijski odnos. Iz ovoga je jasno kako i u Bucayevom slučaju psihoterapijski pravac utječe na sadržaj psihoterapijskog romana.

Lodgeov roman se u najvećoj mjeri razlikuje od ostalih – i sadržajno i formalno. On je jedini pisan u obliku dnevnika ili zapisa samog pripovjedača, što je prvotni stupanj bliskosti s autorom. Autor se u ovom slučaju čitatelju ponudio kao pripovjedač, što je urodilo mnogim sadržajnim implikacijama. Od svih ovdje analiziranih autora, Lodge jedini nije psihoterapeut. Ipak, glavni lik njegovog romana pacijent je koji pohađa raznolike terapije za tijelo i dušu. Na neki način terapija je Lodgeovom liku način života. Bez obzira na to, jedino se kod njega do krajnjih granica propituje učinkovitost raznih terapija. Iako i Yalom i Bucay kritički propituju posao psihoterapeuta i vrlo često prikazuju naličje psihoterapeutove ličnosti, niti u jednom trenutku ne dovode u pitanje učinkovitost terapije. Ako se kod njih nekad terapija i pokaže upitnom, kao razlozi se navode bilo pacijentov otpor ili spletkarenje, slaba terapeutova ličnost, no niti u jednom se trenutku ne dovode u pitanje svrha i učinkovitost same psihoterapije kao metode liječenja. Kod Lodgea kao da Tubbyjev ton i prikaz događaja upućuju na ispraznost i temeljnu manjkavost psihoterapije. To se prikazuje kroz Tubbyjeve opaske da je seansa djelotvorna najviše pet minuta nakon završetka, da savjeti terapeutkinje ne ostaju u njegovoj svijesti, da terapeuti samo šute i pitaju pitanja, a rijetko kažu nešto konkretno i djelotvorno. Sve je to dovedeno do krajnjih konzekvenci na kraju romana kada je vidljivo da Tubby nije postao zadovoljniji sobom zbog same terapije već zbog pisanja ovog romana, što jest oblik terapije, ali terapije pisanjem koja je većinom samo dodatak seansama, a ne klasična terapija razgovorom. To može imati veze sa spomenutom činjenicom da je Lodgeov roman jedini koji nije napisao psihoterapeut pa tako izostaje profesionalno favoriziranje psihoterapije. No, s druge strane, iz razumljivih razloga, Lodgeu nedostaje bolja upućenost u mehanizme psihoterapije. S obzirom na šturi prikaz i kognitivno-bihevioralne terapije i psihoanalize u Lodgeovom romanu, u kojemu nema promišljanja i detaljnije analize psihoterapijskih postavki već se samo prikazuju popularne predodžbe o psihoterapiji, može se s jedne strane pretpostaviti kako autor nije toliko detaljno upućen u mehanizme psihoterapije kao što je to slučaj kod Yaloma i Bucaya, a s druge strane kako mu je cilj istaknuti samo negativne aspekte terapije. Psihoterapijski pravac i u ovome romanu utječe na sadržajni aspekt prikaza psihoterapije pa se u najmanjoj mjeri prikazuje odnos između pacijenta i terapeuta, što je u skladu s postavkama kognitivno-bihevioralne terapije. Također su i ostale žanrovske odrednice ovdje najmanje izražene. To je u skladu s gore navedenim pretpostavkama o autoru koji nije psihoterapeut, već prvenstveno pisac mnoštva romana koji uglavnom nemaju izravne veze sa psihoterapijom.

ŽANROVSKE ODREDNICE PSIHOTERAPIJSKIH ROMANA

Čitanje, analiza i usporedba odabranih psihoterapijskih romana rezultiralo je popisom odrednica koje su zajedničke podžanru psihoterapijskih romana. Ova klasifikacija svakako je prvenstveno određena prema osnovnoj temi tih romana, a to je psihoterapija. Međutim, kriterij teme nije jedini kriterij. Pripovijedanje, ton te autorova struka i uloga u romanu samo su neke od formalnih i kontekstualnih odrednica prilikom klasifikacije i analize. Uzevši u obzir tematske, formalne i kontekstualne kriterije, slijedi popis žanrovskih odrednica koje dijeli većina analiziranih psihoterapijskih romana:

1. analiza pacijentovih psihičkih problema,
2. prikaz psihologijskih/psihoterapijskih načela,
3. prikaz odnosa između psihoterapeuta i pacijenta.

1. Analiza pacijentovih psihičkih problema

Ova žanrovska odrednica stalni je moment u psihoterapijskim romanima. Ona je ujedno i preduvjet zbog kojeg se psihoterapijski proces u romanima odvija, jer je osnovni cilj psihoterapije, naravno, izlječenje pacijenta. Ono što je nužno za samo postojanje psihoterapijskih romana svakako su problemi pacijenata. Oni nam ukazuju na to kako bi se mogao zasnovati terapijski odnos, metoda i cilj psihoterapije.

U Yalomovom romanu *Kad je Nietzsche plakao* postoji zanimljiva situacija zamjene uloga pacijenta i terapeuta. Josef Breuer, ugledni bečki liječnik, varkom navede Nietzschea da dolazi kod njega kako bi mu liječio tijelo, no on zapravo želi liječiti njegov duh. Breuer to čini razgovorom kojim želi otkriti Nietzscheove duševne probleme. O njima prvotno saznajemo preko onoga što Nietzscheova prijateljica Lou Salomé, zabrinuta za njegovo zdravlje, govori Breueru: “Ne, doktore Breuer, rekla sam da imam prijatelja koji je pao u očaj, kojem prijeti opasnost da si oduzme život. Zamolila sam vas da liječite profesorov očaj, a ne *corpus*” (Yalom 2008: 11). O Nietzscheovom očaju tako prvenstveno saznajemo iz druge ruke, preko Lou, a ne iz perspektive samog Nietzschea. Lou je zabrinuta jer joj Nietzsche u pismima prijete samoubojstvom zbog ljubavnog poraza za koji nju smatra odgovornom. Breuer pristaje liječiti Nietzschea, no ubrzo shvaća da se on neće tako lako dati namamiti da priča o svojim emocijama. Zbog toga Breuer odluči napraviti eksperiment koji se sastoji u tome da zamoli Nietzschea da on liječi njega vlastitom filozofijom, dok će Breuer liječiti njegovo tijelo. Poanta je da ispod toga leži njegova skrivena želja: izliječiti Nietzscheovo očajanje. Međutim, stvari se u toj borbi za prevlast mijenjaju i većinu romana Breuer je taj koji je u ulozi pacijenta opterećenog psihičkim problemima. Breuerovi problemi detaljno su prikazani kroz razgovore s Nietzscheom:

Naoko, čini se da mogu biti zadovoljan svojim životom. Ali ispod površine vlada očaj. Pitate kakva vrst očaja? Recimo da ne upravljam svojom sviješću, da me spopadaju i progone potpuno strane i pogane misli. A to dovodi do toga da prezirem sama sebe i sumnjam u svoje poštenje. Iako mi je stalo do supruge i djece, ja ih ne ljubim! Zapravo im zamjeram što su me zarobili. Nedostaje mi hrabrosti: bilo da promijenim svoj život, bilo da ga nastavim živjeti. Ne vidim zašto uopće živim – svrhu svega toga. Zabrinut sam zbog toga što starim. Iako sam svakim danom sve bliže smrti, užasavam je se. Pa ipak, katkad pomišljam na samoubojstvo. (Yalom 2008: 131)

U ovome iskazu Breuer je zapravo iskreno sažeo vlastite psihičke probleme zbog kojih pati te ne može spavati, što mu je trebalo poslužiti kako bi namamio Nietzschea da počne govoriti o sebi (što se događa tek pred kraj romana). U međuvremenu Breuer u razgovoru s Nietzscheom nalazi načine da riješi svoje probleme, nakon čega se ponovno obrće situacija. Sad pak Nietzsche postaje pacijentom koji pri kraju romana priznaje kako se osjeća prevarenim i iznevjerenim od strane bliskih ljudi u životu – posebice od Lou Salomé. O njegovim problemima tada saznajemo iz prve ruke, od samog Nietzschea, koji, razoružan, nakon razotkrivenih obostranih varki, očajnički želi da mu Breuer pomogne na isti način na koji je on pomogao njemu. Iz ovoga vidimo kako su prikaz i analiza pacijentovih psihičkih problema pokretači radnje romana. Uvjetuju uspostavu odnosa između pacijenta i terapeuta. Ovdje je to dodatno zakomplicirano jer dolazi do zamjene uloga pa imamo dva pacijenta i dva terapeuta, gdje svaki od njih preuzima obje uloge. Budući da u njima često propituje granice uloga pacijenta i terapeuta, takva podjela uloga nije neobična za Yalomove psihoterapijske romane, već je to vrlo čest element kojega Yalom koristi kako bi prikazao vlastita psihoterapijska načela. Ovim načelom Yalom naglašava postavku kako psihoterapijski odnos nije jednosmjernan, kako pacijent nije jedini koji uči od terapeuta, već da i terapeut uči od pacijenta te ističe kako su njihove uloge katkada zamijenjene, a granice među njima propusne. No uspostava odnosa između terapeuta i pacijenta nije jedina funkcija žanrovske odrednice prikaza i analize psihičkih problema. Namijenjena je i informiranju čitatelja o različitim psihičkim poremećajima. To je usko vezano uz poučavanje, za koje smatram da predstavlja opću namjenu psihoterapijskih romana. Osim spomenutih funkcija, prikaz i analiza različitih psihičkih problema služi kako bi se čitatelj mogao prepoznati u njima. Budući da je pretpostavka da psihoterapijske romane čitaju oni koji su sami već u terapiji ili bi ju pak željeli započeti, opis i analiza psihičkih poteškoća likova svakako može poslužiti kao snažan identifikacijski moment za čitatelja koji se time za čitanje, kao i za moguću terapiju, motivira.

Roman *Ispričat ću ti priču* Jorgea Bucayja prikazuje Demiana, studenta koji kreće na psihoterapiju

kod neobičnog terapeuta Jorgea, jer mu je dosta “konvencionalnih terapija” i toga da se “mjesecima dosađuje na kauču nekog psihoanalitičara” (Bucay 2010: 11). Jorge zvan Debeli ustrajno se opire ustaljenim i krutim značenjima i stereotipima te Demiana gleda kao svog prijatelja. U skladu s time, ozračje u ordinaciji Debeloga nikako nije kliničko niti opterećeno dijagnozama. Unatoč tomu, u romanu ipak saznajemo o Demianovim psihičkim problemima. Na prvoj seansi on terapeutu govori o tome da ima probleme u odnosima s drugim ljudima, što se vrlo brzo pokazuje u i njihovom odnosu i to kao osjećaj Demianove ovisnosti o Debelom. Motiviran ispovijedi pacijenta, u svakom poglavlju knjige, autor obrađuje po jedan Demianov problem. Odmah nakon toga Debeli ispriča po jednu priču koja rezonira upravo tim pacijentovim problemom. Primjerice u poglavlju “Cigla” Bumerang Demian govori o svojoj ljutnji. U poglavlju “Stvarna vrijednost prstena” žali se što ga njegovi roditelji ne prihvaćaju onakvim kakav jest, što nije najomiljeniji među prijateljima i što ne može dobiti priznanje na poslu, dok se u poglavlju “Posezivnost” Demian žali na ljubomoru i posesivnost prema svojoj djevojci, što mu pak izaziva strah od gubitka nje. Ostala poglavlja bave se Demianovim promišljanjima o neprestanom nemiru i nezadovoljstvu koji ga prate, o malodušnosti te o osjećaju zarobljenosti. O psihičkim poteškoćama pacijenta saznajemo iz perspektive samog lika Demiana koji ide na terapiju. Za razliku od Yalomovih romana gdje i psihoterapeuti govore i analiziraju psihičke probleme svojih pacijenata, svi iskazi o njegovim problemima isključivo su prikazani iz njegove perspektive. Iako se čini kako se u Bucayevom romanu teži prikazu Demianovih problema kao općih, koje dijeli većina populacije, može se reći kako je roman namijenjen prvenstveno mlađim čitateljima, koji tek započinju samostalan život. Tomu je prvenstveno tako jer je Demian student te se velik dio njegovih problema odnosi na poteškoće sa studiranjem, odnose s kolegama i roditeljima. Ostatak problema, osobito oni koji se odnose na probleme u odnosima s bliskim ljudima, svakako služe za identifikaciju sa što većim dijelom čitatelja, bez obzira na godine.

Glavni lik Tubby u romanu *Therapy* Davida Lodgea na komičan način priča o svojim psihičkim problemima. O njima čitatelj saznaje već na prvim stranicama romana kada Tubby vrlo detaljno opisuje bol u koljenu i nabraja kakve je sve terapije i operacije prošao. Nakon toga Tubby nas izvještava kako pati od “depresije, tjeskobe, noćnog znojenja, nesаницe, no ne i od noćnih mora” jer, kako kaže, “ne sanja baš često” (Lodge 1995: 4). O Tubbyevim psihičkim problemima govori i njegova terapeutkinja Alexandra, što nam daje mogućnost da iz stručne perspektive saznamo o tome što Tubby muči. Ona kaže kako njemu nedostaje samopouzdanja te da je nezadovoljan zato što je perfekcionista koji si zadaje nemoguće visoke ciljeve zbog kojih često ostaje razočaran. Iako

je i Alexandrino mišljenje prožeto Tubbyevim opaskama, zbog čega čitatelj opravdano može zaključiti kako nam ga on posreduje nepotpuno i iskrivljeno, Alexandrin izravan iskaz jedino je mjesto gdje barem približno objektivno dobivamo sliku o Tubbyevim problemima. Neodređenost Tubbyjevih psihičkih problema izražena je tijekom cijelog romana, što se najjasnije prikazuje listom dobrih i loših stvari u njegovom životu koju piše po napatku terapeutkinje. Nakon što je naveo čak osam dobrih stvari, od kojih su neke poslovni uspjeh, dobro zdravlje, stabilan brak, uspješna djeca, dobra kuća i isto tako dobar auto, samo je naveo jednu lošu – da se većinu vremena osjeća nesretno. Iako je jedna jedina, čini se kako su zbog nje sve dobre stvari u Tubbyjevom životu nedostatne. One mu očito ne pomažu da bude sretan. Osim boli u koljenu na koju se on u početku romana najviše usredotočuje, nezadovoljstvo je glavna Tubbyjeva boljka. Kasnije u romanu Tubby upoznaje novi termin za njegove boljke – *angst* – i tu započinje njegovo putovanje predjelima Kierkegaardove filozofije. Ispostavit će se da će mu ona, više od bilo koje terapije, pomoći da osvijesti i barem započne rješavati svoje probleme. Tubby shvaća da je *angst*, odnosno jeza, drugo ime za tjeskobu, no riječ *jeza* mu zvuči prikladnije za njegovo stanje, dok mu se riječ tjeskoba čini trivijalnom. Identifikacija s likom Kierkegarda i njegovim djelima dovodi ga do toga da se identificira i s Kierkegaardovim problemima, pa se prepoznaje u naslovu filozofova djela *Najnesretniji čovjek*. Takav čovjek je uvijek “izvan sebe, nikad prisutan u sebi” (Lodge 1995: 100). U njemu Tubby vidi sebe. Iako nam struktura romana sugerira da o Tubbyju saznajemo iz različitih perspektiva likova blisko povezanih s njime, kasnije nam postaje jasno kako je cijeli roman zapravo Tubbyjev pokušaj da samoga sebe sagleda iz različitih perspektiva. Taj spoznajno-narativni proces prvenstveno nam omogućuje uvid u prikaz onoga što Tubby misli da drugi o njemu misle. To pak opet govori više o tome kako Tubby sebe percipira, od onoga kako njega drugi vide. Može se zaključiti kako je u romanu *Therapy* većina prikaza i analiza psihičkih problema dana iz perspektive samog lika (pacijenta). Osim, naravno, povremenih opaski njegove terapeutkinje. Najjasniji prikaz i uvid u njegove probleme dobivamo tek nakon što Tubby započne istraživanje i analizu Kierkegaardove filozofije, nakon što se intenzivno identificira s njime, što mu omogućuje jasniji uvid u vlastite psihičke probleme.

2. Prikaz psihologijskih/psihoterapijskih načela

Prikaz psihologijskih, odnosno psihoterapijskih načela česta je žanrovska odrednica psihoterapijskih romana. Putem njih čitatelj se konkretnije upoznaje s postavkama na kojima počiva psihoterapija i s psihologijskim zakonitostima koje se vežu uz njih. Ova žanrovska odrednica često se pojavljuje u Yalomovim romanima gdje je prisutna i najveća mjera analize

same psihoterapije. Psihologijska načela u psihoterapijskim romanima služe kako bi se čitatelj podučilo o načinima na koje djeluje naša psiha u stresnim situacijama koje mogu dovesti do psihičkih poteškoća. Analiza psihologijskih načela u romanima prvenstveno je namijenjena čitateljima koji u njima traže ovakvu vrstu pomoći ili savjeta za vlastite preokupacije. Psihoterapijska načela u romanima su, s druge strane, namijenjena prvenstveno psihoterapeutima i studentima kako bi ih mogli integrirati u vlastiti psihoterapijski rad.

U Yalomovom romanu *Kad je Nietzsche plakao* nalazimo mnoštvo psihologijskih i psihoterapijskih postulata, zbog čega roman nalikuje kakvoj stručnoj knjizi za samopomoć ili psihoterapijskom priručniku. Nietzsche u jednom od ranih razgovora s Breuerom u romanu kaže: “Nije sama istina sveta, već potraga za vlastitom istinom! Može li biti svetijeg čina nego što je propitivanje samoga sebe? [...] Ali jedna od mojih granitnih rečenica glasi: Postani ono što jesi. A kako možeš saznati tko si i što si bez istine?” (Yalom 2008: 66), što navodi Breuera da propituje samoga sebe u potrazi za odgovorom. Nietzscheova tzv. granitna rečenica ujedno je i osnovno psihoterapijsko načelo jer na njoj počiva psihoterapijski rad – želja za upoznavanjem samoga sebe upravo i dovodi pojedince na psihoterapiju. Taj postulat postat će osnovno načelo na kojem će se dalje razvijati obostrana psihoterapija između Breuera i Nietzschea.

Sljedeća Nietzscheova granitna rečenica odnosi se ovaj put na jedno psihologijsko načelo: “Više smo zaljubljeni u žudnju nego u onog za kim žudimo” (Yalom 2008: 211). Tu rečenicu Nietzsche kaže Breueru pri kraju knjige kada pokušava slomiti Breuerovu fiksaciju prema njegovoj pacijentici Berthi. Analizirajući Breuerovu žudnju koju on sam opisuje kao blaženstvo, Nietzsche mu svojom granitnom rečenicom zapravo želi pokazati kako žudnja nije “smještena” u Berthi, već proizlazi iz njega samoga. Time je Nietzsche zapravo želi demistificirati kako bi Breuer Berthu konačno vidio onakvu kakva ona doista jest, ogoljenu, bez idealizacije i mistifikacije. Ovo Nietzscheovo načelo, koje je naravno, kao i druga u knjizi, zapravo Yalomova psihologijska opaska, prisutno je također u različitim granama mišljenja. Ono je popularno, usmeno se uči kroz psihoterapiju, no njega možemo naći i u knjigama za samopomoć, udžbenicima i priručnicima iz popularne psihologije, u djelima o psihoanalizi te čak i u filozofiji. Slijedi nekoliko primjera prikaza ovog načela u filozofski intoniranim djelima.

Filozofski diskurs o ljubavi nalazimo kod Ericha Fromma, njemačkog filozofa i psihoanalitičara, čija je knjiga *Umijeće ljubavi* (1997) bila popularno štivo među čitateljima koje interesira tema ljubavi iz filozofskog, sociološkog i psihoanalitičkog ugla. Fromm raspravlja o razlikama između zrele ljubavi i one nezrele koju naziva “simbiotsko sjedinjenje” (1997: 32). U njemu osoba voli drugu osobu na idolatrijski

način ne toliko zbog nje same, već zbog straha da ne ostane sama. Takva osoba prema Frommu nije zaljubljena u osobu kakva ona realno jest, već u osobine koje joj ona sama pridaje, a koje su joj potrebne da bi se osjećala cjelovito: “Ona je njezin život i njezin kisik, da tako kažemo” (1997: 33).

Na sličan način raspravlja Roland Barthes u svojoj knjizi *Fragmenti ljubavnog diskursa* (2007), gdje spaja psihoanalizu, filozofiju ljubavi i književnost. Piše o zaljubljenosti kao potrebi, kao žudnji za stanjem: “Mi ne volimo osobu, već ljubav. Zaljubljenost je želja za stanjem zaljubljenosti, a ne želja za konkretnom osobom. Mi uvijek želimo više od onog što možemo dobiti, uvijek višak značenja” (2007: 40). Barthes kaže kako nam je potreban savršeni drugi kako bi nadomjestio naše nedostatke te da često moramo drugoga vidjeti savršenog kako bismo očuvali sebe.

Također težeći demistificiranju i racionaliziranju fenomena “lude zaljubljenosti”, psihijatar Zoran Milivojević u svojoj popularnoj knjizi iz psihologije *Formule ljubavi* (1998) pokušava razotkriti mehanizme koji djeluju u ljubavnom zanosu. Polazeći iz rakursa psihologijskog promatranja, kaže kako “Ljubav nije nikakav predmet, biće ili energija u spoljašnjoj stvarnosti, već određeni doživljaj i određena praksa koji se ne mogu odvojiti od subjekta ljubavi” (1998: 54). Subjekt je taj, prema Milivojeviću, koji gradi svoju viziju ljubavi na temelju predodžbe koju o njoj ima, a koja zapravo potječe iz našeg djetinjstva. Ljubav se tako pokazuje kao potreba, kao predodžba koja služi nečemu u našem psihičkom životu. Kada ona biva opterećena nereálnim psihičkim potrebama, na vidjelo dolaze iskrivljene slike o ljubavi kojima pojedinac zamjenjuje svoje potrebe sa stvarnim karakteristikama osobe koju voli.

Poznati psiholog, teolog i psihoterapeut Harville Hendrix u svojoj knjizi *Kako naći i zadržati ljubav* (2009) govori o *imago* – nesvjesnoj slici osobe za kakvu smo od djetinjstva programirani. *Imago* je zapravo ekvivalent Milivojevićevim predodžbama jer na temelju nerazriješenih konflikata iz djetinjstva ljudi traže neodgovarajuće partnere kako bi ih oni “izliječili”. To rijetko uspijeva, a puno češće završava patnjom. *Imago* su zapravo negativne i pozitivne osobine naših skrbnika iz djetinjstva te naše vlastite potisnute osobine, najčešće negativne, s kojima se ne možemo ili ne želimo suočiti (Hendrix 2009: 296). *Imago* osim toga sadrži i one osobine koje su nam potrebne kako bismo se osjećali cjelovitima pa je tako osoba u koju se zaljubljujemo zapravo “naše Izgubljeno Ja” (Hendrix 2009: 296). Nju čine naše želje i potrebe, koje imaju malo veze s partnerom na kojeg smo ih projicirali. Vidi se kako su sva ova popisana mjesta u navedenim djelima zapravo parafraze gore navedene Nietzscheove rečenice, odnosno Yalomovog psihologijskog načela koje on vješto umeće u građu romana.

Pri kraju romana *Kad je Nietzsche plakao*, Nietzsche izgovara zadnje psihologijsko načelo koje

je poslužilo njemu i Breueru da se riješe svojih opsjednutosti: “Ako nismo u stanju prihvatiti svoju osamljenost, tada naprosto koristimo drugoga kao štit protiv izoliranosti” (Yalom 2008: 259). Ovaj citat govori o nužnosti prihvaćanja svoje usamljenosti kao jedine mogućnosti da se uspostavi autentičan odnos s drugima, o čemu na neki način govore sve gore spomenute knjige. To se posebice odnosi na uvjerenje psihologijske i psihoterapijske struke, na svojevrsni zakon psihe, o tome da čovjek mora prvo uspostaviti kvalitetan odnos sa samim sobom, kako bi ga mogao u potpunosti uspostaviti s nekim drugim, inače nam drugi samo služe kao flasteri koje stavljamo na naše rane. Upravo je cilj psihoterapije da uči kako samostalno živjeti, snositi odgovornost za svoja djela te kako izgraditi vlastiti identitet. To je uostalom i logičan nastavak prve Nietzscheove rečenice o tome da trebamo postati ono što jesmo, da se trebamo spoznati, što je upravo ono što Breuer i Nietzsche čine u romanu. Nakon ispunjenja tog prvog zahtjeva, slobodni smo i sposobni biti s drugima, a u tome se ujedno sastoji i osnovni cilj Yalomove knjige – pokazati kako biti sa sobom i s drugima.

U Bucayjevom romanu *Ispričat ću ti priču* psihoterapijska načela prikazana su na drugačiji način nego u Yalomovom romanu. U manjoj su mjeri stručno obrazložena, čime više nalikuju na naputke iz knjiga za samopomoć. Načela su u ovome romanu, za razliku od Yalomovih, ispričana i kroz pacijentovu i kroz terapeutovu perspektivu, čime se dobiva šira slika o njihovoj primjeni. Prvo psihoterapijsko načelo odmah nas uvodi u samu ideju romana. Psihoterapeut Debeli (pravog imena Jorge kao i pisac romana) govori Demianu o mehanizmu psihoterapijskog djelovanja koje se odvija kroz priču. Prema njemu, jedini način da shvatimo neki događaj, ako ga ne proživimo izravno, jest taj da imamo njegovu jasnu unutarnju simboličku sliku. Plastičnost narativa ispunjenog životnim primjerima, metaforama i alegorijama kao aplikacijskim mjestima teorije, esencijalna je. Basna, priča ili anegdota, tvrdio je Jorge, može “dulje ostati u sjećanju od tisuću teorijskih objašnjenja, psihoanalitičarskih interpretacija ili službenih analiza” (Bucay 2010: 13). Kroz ovo načelo pisac, očito utjelovljen u liku terapeuta Jorgea, osim Demianu, obraća se i svim čitateljima kako bi im pokazao alternativne načine psihoterapijskog liječenja. Kroz načelo da priča služi da pacijent dobije simboličku sliku događaja, Bucay nam zapravo objašnjava vlastitu metodu psihoterapijskog procesa. Ubrzo Debeli nastavlja Demianu objašnjavati (ovoga puta) psihologijska načela. Nakon što Demian dolazi ljut u ordinaciju, Debeli mu ispriča parabolu koja simbolički govori o tome kako agresija prema drugome uvijek završava ozljeđivanjem onoga koji je čini. Nakon toga objasni mu isto, ovoga puta na stručniji način – objašnjenjem psihologijskog načela retrorefleksije.

Nadalje, Debeli podučava Demiana o vrlo čestom mehanizmu obrane zvanom projekcija: “Svaki put

kada vidim nešto što me smeta kod druge osobe, bilo bi dobro prisjetiti se da je to što vidim u najmanju ruku (u najmanju ruku!) i moj problem” (Bucay 2010: 84). Debeli mu govori o tome jer se Demian tuži na ponašanje svoje djevojke koje mu jako smeta pa objašnjenjem projekcije zapravo želi uputiti Demiana na to da promisli čije ga ponašanje zapravo smeta: ono njegove partnerice, ili njegovo vlastito. Na kraju romana Debeli za svršetak seanse daje Demianu kuvertu s pričom koja zapravo ocrtava osnovno psihologijsko i psihoterapijsko načelo – budi ono što jesi. Priča završava odlomkom:

Sve je počelo onog sivog dana
Kada si prestao s ponosom govoriti:
Ja jesam!
I, pomalo zbunjen i preplašen,
spustio si glavu
i zamijenio svoje riječi i držanje
razmišljanjem:
Ja bih trebao biti... (Bucay 2010: 252)

Ovo načelo istovjetno je načelu analiziranom u Yalomovom romanu *Kad je Nietzsche plakao* kada Nietzsche govori Breueru: “Postani ono što jesi!” (Yalom 2008: 66). Cijela psihoterapija između Breuera i Nietzschea temelji se na tom postulatu, što je ujedno, kako je već spomenuto, i osnovni cilj psihoterapije. On se također promovira i kroz knjige za samopomoć. S obzirom na to da roman *Ispričat ću ti priču* više nalikuje knjizi za samopomoć nego li stručnom psihoterapijskom priručniku, to načelo ujedno je i glavna i završna poanta romana.

O psihoterapijskim i psihologijskim načelima u Lodgeovom romanu *Therapy* saznajemo većinom iz perspektive glavnog lika Tubbyja koji pohađa kognitivno-bihevioralnu terapiju. Kao što se ovim primjerom može vidjeti, u odabranim psihoterapijskim romanima dogodio se prijelaz između različitih vrsta psihoterapija. Kod Yaloma prikazuje se psihoterapijska metoda najbližnja klasičnoj psihoanalizi, tzv. psihoanalitička psihoterapija. Kod Bucaya se radi o gestalt terapiji. Njene postavke Demianu ili objašnjava sam terapeut, ili o njima saznajemo kroz Demianovo pripovijedanje. Kod Lodgea se, naposljetku, radi upravo o onom obliku terapije kojeg Yalom u uvodu svoga priručnika *The Gift of Therapy* (2002) optužuje za površnost, da bi ga, u svijetu fikcije, još oštrije napao Yalomov lik Marshall iz romana *Lying on the couch*. Tranzicija među psihoterapijskim pravcima učinjena je po kriteriju dubine, odnosno posvećenosti dubljij i detaljnijoj analizi pacijentove psihe, gdje Yalomovi romani očekivano prikazuju (uvjetno rečeno) najdublju razinu analize, dok Lodgeov roman *Therapy* prikazuje kognitivno-bihevioralnu terapiju koja se bez ulaženja u promjenu pacijentove strukture ličnosti, mahom bavi simptomima.

Dajući svoju interpretaciju psihoterapijskih načela kognitivno-bihevioralne terapije na temelju osobnog

iskustva u terapiji i na temelju onoga što mu je o tome rekla njegova terapeutkinja Alexandra, o tome nam pripovijeda Lodgeov lik Tubby. Na primjeru klaustrofobije, u svome dnevniku Tubby objašnjava razlike između kognitivno-bihevioralne i psihoanalitički usmjerenih terapija (Lodge 1995: 15). Spominje kako psihoanalitičari primjerice teže otkriti koja je trauma uzrokovala klaustrofobiju. Nakon što je locirana, prepoznata i prorađena fobija nestaje, a problem leži u tome što je traganje za traumatičnim iskustvima, ako ona i postoje, vrlo dugotrajno. S druge strane, kognitivno-bihevioralni terapeut dat će pacijentu zadatak da se malo po malo izlaže zatvorenim prostorima te da se za svako izlaganje nagradi. S vremenom, pacijent će otkriti kako se nije imao čega bojati i terapija je gotova. Ton izlaganja kojim Tubby objašnjava spomenutu razliku ironičan je prvenstveno jer izvrće ruglu obje terapije banalnošću opisa i argumenata, zbog čega je teško ozbiljno pristupiti psihoterapijskim i psihologijskim načelima u Lodgeovom romanu. I dok su kod Lodgea ona podvrgnuta kritici satiričnim i ironijskim tonom izlaganja, u Yalomovim romanima ova načela služe u edukativne svrhe. Slično se zbiva i kod Bucaya, gdje terapeut Debeli u poglavlju “Kakva je to terapija?” istovremeno stručno i komično objašnjava razlike između psihoterapijskih pravaca. Cijelo se vrijeme jasno zalažući za gestalt terapiju, stručnim pristupom informira čitateljstvo o tome koje su najčešće vrste terapija. Na kraju poglavlja Debeli odabire vic kako bi se, kao što sam kaže, nakratko narugao tim pravcima.

Zanimljivo je usporediti psihologijska i psihoterapijska načela u odabranim romanima, i to iz aspekta psihoterapijskih pravaca kojima se bave. Kod Yaloma je prisutan stručan i ozbiljan pristup, a jedini komičan i ujedno kritički pristup dan je iz perspektive pacijenta i odmetnutih psihoterapeuta. Jasno se ističu prednosti psihoanalitički usmjerenih terapija, dok se prilično oštro govori primjerice o kognitivno-bihevioralnoj terapiji. Bucayev roman se, kako sam terapeut u njemu kaže, prema dužini trajanja i dubini analize, nalazi negdje između psihoanalitičkih i kognitivno-bihevioralne terapije. U njemu se ističu prednosti i nedostaci različitih psihoterapijskih pravaca. Pritom se isprepliću ozbiljan i šaljiv ton, koji, kao i kod Yaloma, ostavljaju dojam autoironije. Za razliku od Yaloma, Bucay se u svojim romanima u većoj mjeri koristi humorom i popularno-znanstvenim pristupom prilikom analize načela. Kod Lodgea gotovo da i nema ozbiljnog tona i stručne analize te je većina načela prikazana iz perspektive pacijenta koji ih banalizira i ironizira. Svi pravci kritički su propitani i ogođeni bez vjere u njihovu učinkovitost, tako da nema jasnog zalaganja ni za jedan od njih, kao ni za smjer u terapiji koji koristi glavni lik.

3. Prikaz odnosa između psihoterapeuta i pacijenta

Prikaz odnosa između psihoterapeuta i pacijenta jedna je od najznačajnijih odrednica u odabranim psihoterapijskim romanima. To je posebno razvidno u romanu Irvina Yaloma, dok je kod Bucaya i Lodgea situacija drugačija: iako se rečeni odnos prikazuje, o njemu se ne raspravlja. Odnos između psihoterapeuta i pacijenta vrlo često poprima oblik transfernog odnosa u Yalomovim romanima uopće.⁴

U romanu *Kad je Nietzsche plakao* Breuerova opsjednutost pacijenticom Berthom osnovni je razlog njegove patnje: “Zadrhti pri pomisli na to što je sve riskirao u vezi s Berthom – kako mu je malo trebalo da prekrši najosnovnije pravilo medicinske etike, da upropasti sebe, svoju obitelj, cijeli svoj život” (Yalom 2008: 11). Breuerova želja da uđe u seksualni odnos s njom dovodi ga do krajnjeg očajanja, zbog čega se on prepušta “Ilječenju razgovorom”. Ovo je jasni primjer Breuerovog kontratransfera gdje on na kraju shvaća kako mu je Bertha zapravo poslužila kao izlaz iz njegovog dosadnog i predvidljivog života. Kroz roman postaje vidljivo i to da je Breuer Berthi poslužio kao otac koji će je zaštititi, što je, s druge strane, primjer transfernog odnosa pacijentice prema doktoru.

O seksualnim kontaktima između terapeuta i pacijenata Yalom piše i u svom priručniku *The Gift of Therapy* u poglavlju pod naslovom “*Never be sexual with patients*”. Nije to samo Yalomov stav, već i stav struke, no mnogo psihoterapeuta se, kako kaže Yalom, oglušilo na to pravilo i time naštetilo sebi i pacijentima (2002: 191–194). Ono što Yalom također naglašava jest bojazan da se zbog terapeutovog straha od sudskog progona ne ode u drugu krajnost, gdje bi terapeuti mogli postati rigidni, nespontani te u potpunosti izbjegavati bilo kakve fizičke kontakte, pa čak i rukovanje s pacijentima. Prikaz odnosa između terapeuta i pacijenta u psihoterapijskim romanima ne uključuje samo seksualnu komponentu. Kroz ovu odrednicu propituju se i granice odnosa među njima (po pitanju razotkrivanja terapeuta pacijentu, davanja informacija pacijentima, obrtanja uloga i učenja od pacijenata itd.). Osobito čest slučaj u romanu *Kad je Nietzsche plakao* jest Yalomovo poigravanje s obrtanjem uloga između terapeuta i pacijenta. U nekoliko navrata u romanu se

dogođa zamjena uloga terapeuta i pacijenta tako da se prvo Breuer postavi u poziciju liječnika, a nakon toga tu ulogu prepušta Nietzscheu. I tako se uloge obrću sve dok na kraju ne postane jasno da su i Nietzsche i Breuer u cijelom odnosu zapravo bili i terapeut i pacijent. “Mi učimo jedan od drugoga” (Yalom 2008: 167) rečenica je koju izgovara Nietzsche kako bi ocrtao njihov odnos. O učenju terapeuta od pacijenata Yalom piše u svom priručniku u poglavlju pod nazivom “*On being helped by your patient*”. Na primjerima iz vlastite prakse pokazuje kako je ranjivost terapeuta plodno tlo za obostrani napredak pacijenta i terapeuta, te kako je ranjiv terapeut više senzibiliziran za potrebe pacijenta (2002: 107) te kako pacijenti često dovedu terapeute u situacije u kojima prije nisu bili, time im otvarajući nove perspektive. Ilustracija njihova odnosa prikazana je u romanu pomoću simpatične slike “dvije mačkice-tigrice kako piju mlijeko iz iste zdjelice, dodirujući se glavama” (Yalom 2008: 213).

U Bucayevom romanu *Ispričat ću ti priču* prikaz odnosa između pacijenta i terapeuta ne zauzima toliko prostora kao u Yalomovom romanu. Prikazuje se neposredno, dok se njegove granice i mogućnosti ne propituju. Jedini trenutak analize odnosa između Debelog i Demiana prikazan je u kratkom poglavlju “Sisa ili mlijeko”. Demian svom terapeutu govori kako se osjeća ovisnim o njemu i njegovom pogledu na njega, što ga sve više veže za terapiju. Debeli mu očekivano odgovara pričom koja završava poantom da nije bitan terapeut već ono što proizlazi iz odnosa između njih (Bucay 2010: 16). Ovako prikazana tema odnosa može se promatrati kao demonstracija česte faze u terapiji u kojoj se pacijent osjeća ovisnim o terapeutu, što najčešće ukazuje na transfer. Ovo poglavlje poslužilo je kako bi se čitatelj informirao o tome da je normalno da se ovakvi osjećaji pojavljuju u terapiji. Također može poslužiti i kao efikasno mjesto ilustracije identifikacije čitatelja s Demianom.

U trenutku kada se Demian dvoumi oko nastavka terapije, njihov odnos se intenzivira i dobiva na neposrednosti: “Jorge mi je prišao, zagrlio me, poljubio me u čelo te sam otišao” (Bucay 2010: 67). Ovim se pokazuje naklonost terapeuta prema pacijentu koja se ne dovodi u pitanje niti se o njoj raspravlja. Kada je kasnije Demian htio razgovarati o mogućem predahtu od terapije, Debeli mu je poručio da ga voli, ali da je njegov izbor ako želi otići. Time mu je istovremeno pružio i ljubav i slobodu, što je zapravo reprezentacija terapeuta kao idealnog objekta. Roditeljska slika Debelog nadalje se prikazuje u trenutku kada on Demiana privija na prsa i tješi. Također, kada je Demianu bilo vrlo teško, Debeli je raširio ruke i napravio znak da mu sjedne u krilo. “Kada sam to učinio, Jorge me zagrlio kako, slutim, grli dijete... Osjetio sam toplinu i ljubav Debeloga i ostao sam ondje do kraja seanse, u tišini, razmišljajući” (Bucay 2010: 241). Na kraju romana Debeli pušta Demiana da ode riječima: “Jako te volim, Demiane” (Bucay 2010: 253).

⁴ Općenito govoreći, transfer u psihoterapiji označava prijenos emocija, doživljaja, očekivanja na psihoterapeuta, koji su prvobitno bili usmjereni na neku bitnu osobu iz pacijentove prošlosti. U psihoterapiji se to manifestira tako da pacijent zamjenjuje terapeuta za oca ili majku i na njega projicira osjećaje i potrebe koje je prema njima imao u djetinjstvu. To je vrlo česta pojava u psihoterapiji. Služi kao mehanizam za rješavanje pacijentovih problema. Kao psihoterapeut, Yalom je u praksi vrlo veliku pažnju posvetio ovom pitanju. Svi se njegovi romani u većoj ili manjoj mjeri bave transferom. Osim transfera, postoji i povratni proces koji se zove kontratransfer. Predstavlja prenošenje terapeutovih nesvjesnih konflikata na pacijenta. S obzirom na to da je velik dio Yalomovih romana pisan iz perspektive psihoterapeuta jasno je da se oni, osim transferom, bave i kontratransfernim mukama psihoterapeuta.

Iz načina na koji je prikazan odnos između Jorgea i Demiana vidi se kako se on razlikuje od Yalomovih prikaza. Terapeut je kod Bucaya prikazan kao roditelj koji istovremeno voli i daje slobodu svom djetetu. Tako je u reprezentaciji terapeuta sadržana istovremeno i očinska i terapeutska figura. Za razliku od Yalomovih romana u kojima je osnovna nedoumica vezana uz propitivanje koliko i kako se pokazati i dati sebe pacijentu (a da to istovremeno bude učinkovito za pacijenta i sigurno za terapeuta) ljubav koju u ovom romanu terapeut pokazuje prema pacijentu ne propituje se niti se analiziraju njene implikacije ili granice.

U Lodgeovom romanu *Therapy* odnos između Tubbyja i terapeutkinje Alexandre gotovo se i ne spominje. U skladu s kognitivno-bihevioralnom terapijom, on nije u fokusu terapije (Dobson 2010: 9). Njihovi susreti opisani su kao davanje usluga klijentu, bez stvaranja odnosa među njima. Time se jasno daje do znanja kako ovdje (kao što je to slučaj u Yalomovim romanima) nije odnos taj koji liječi, već su to tehnike i mehanizmi kojima Alexandra uči Tubbyja da izađe iz depresije. Alexandra je prikazana suzdržano, pomalo uštogljeno. To je osobito istaknuto kada je na simpatičan i nespretn način Tubby pokušava naučiti kako ispuhivati nos (Lodge 1995: 110). Međutim, u romanu se može vidjeti kako je prikazan odnos u psihoanalitičkoj terapiji na koju ide Tubbyjeva kolegica Amy. O tome saznajemo kroz Amynu perspektivu koja je zapravo niz Tubbyjevih ideja o tome što bi Amy rekla. Amyna (Tubbyjeva) izjava prikazana je kroz obraćanje njezinom psihoanalitičaru Karlu kojega optužuje da i on, a ne samo ona, potiskuje neke stvari, te da ne može biti tako "superljudski racionalan" kakvim se prikazuje (Lodge 1995: 137). To se može dovesti u vezu s kontratransferom kojega je možda Amy osjetila kod Karla te očito zamjeranje zbog njene pozicije u terapiji. Amyno zamjeranje Karlu dalje se manifestira kroz rečenicu: "Kada si ikada rekao nešto eksplicitno?" (Lodge 1995: 147) što odgovara popularnim predodžbama o psihoanalizi gdje terapeuti sjede u tišini iza glava pacijenata bez komentara, te tek povremeno, u pauzama od drijemanja, postave koje pitanje. Vidljivo je kako su u ovome romanu reprezentirane suprotstavljene slike odnosa kroz dvije vrste terapija. U Tubbyjevoj terapiji odnos se uopće ne tematizira, a vrlo malo se i prikazuje, dok kod Amy i ono malo reprezentiranog odnosa ukazuje na intimniju vezu između terapeuta i pacijentice.

PSIHOTERAPIJSKI ROMANI I KULTURA SAMOPOMOĆI

Za kraj, prije zaključnih razmatranja, potrebno je osvrnuti se na odnos između psihoterapijskih romana i kulture samopomoći, konkretnije na knjige za samopomoć kao na jasne znakove sve prisutnijeg trenda popularizacije diskursa samopomoći. Knjige iz po-

pularne psihologije, odnosno knjige za samopomoć, uporno i neometano šire svoje tržišne pipe opredmećujući se kao društvena pojava koja oblikuje suvremenu kulturu. Njihova hiperprodukcija bilježi u SAD-u već dugogodišnju postojanost (usp. Zimmerman i sur. 2001), što dokazuje činjenica da je prodaja knjiga za samopomoć između 1991. i 1996. porasla za 96 %. Do 1998. njihova prodajna vrijednost dostigla je čak 581 milijun dolara, prilikom čega je zanimljiv podatak kako je trećina, odnosno možda čak i polovina Amerikanaca, tijekom svoga života kupila barem jednu takvu knjigu (v. McGee, 2005). Kada se govori o razlozima za sveprisutnost knjiga za samopomoć u suvremenoj kulturi, Steven Starker u svojoj knjizi *Oracle at the Supermarket: The American Pre-occupation With Self-Help Books* (2002) navodi kako su one bitan element američke popularne kulture, jer daju savjete za gotovo sve aspekte života te da su previše utjecajne da bi ih se ignoriralo. U njihovom obraćanju masovnoj publici, nuđenju izlaza iz svih životnih problema te njihovoj pozicioniranosti izvan mehanizama evaluacije i regulacije, Starker vidi bitan žanr koji funkcionira gotovo kao novo proročanstvo.

Psihoterapijski romani za sada ne polučuju jednak tržišni uspjeh kao knjige za samopomoć, a i razvijaju se na ponešto drugačijim temeljima. Jedna od razlika između knjiga za samopomoć i psihoterapijskih romana leži u njihovom odnosu prema čitateljima. U knjigama za samopomoć pripovjedač se direktno ili indirektno obraća primatelju instruirajući ga kako da sam sebi pomogne koristeći savjete iz knjiga. Psihoterapijski romani slijede klasične žanrovske karakteristike romana, bez direktnog obraćanja čitatelju, tako da se knjigama za samopomoć približavaju jedino na razini teme. Tematsko približavanje odvija se na sljedeći način: iako se također bave psihičkim problemima svojih likova, psihoterapijski romani ne provode terapiju u smislu izravnog uključivanja druge osobe u terapijski proces. Stoga se može reći da knjige za samopomoć i psihoterapijski romani proizlaze iz drugačijih kontekstualnih uvjeta. Knjige za samopomoć vuku podrijetlo iz duge tradicije kulture samopomoći, dok su psihoterapijski romani direktni produkti kulture psihoterapije, odnosno psihoterapijskog diskursa 20. st. Psihoterapijski romani su dakle "mlađi" tip literature te je donekle očekivano da će zaostajati u broju prodanih primjeraka u odnosu na knjige za samopomoć čije se plodno tlo pripremalo stoljećima unatrag. Druga razlika koja ih dijeli odnosi se na različit odnos prema pomoći. Knjige za samopomoć propagiraju i zagovaraju samopomoć, dok psihoterapijski romani prikazuju psihoterapijsku pomoć kao poželjan tip pomoći koja dakle uključuje fizički prisutnu drugu osobu – psihoterapeuta. Bez obzira na spomenute razlike, obje se vrste tekstova idealno uklapaju u psihoterapijski diskurs 20. st. čime zapravo postaju suvremeni kulturalni fenomeni. Međutim, vidljive su i sličnosti među njima koje se prvenstveno odnose na upotrebu stručnog i znanstvenog diskursa. U psiho-

terapijskim romanima, jednako kao i u knjigama za samopomoć, koristi se stručni jezik kojemu je osnovna funkcija poučavanje. Gusta mjesta analize pacijentovih psihičkih poteškoća, davanje dijagnoza, analiza psihoterapijskih/psihologijskih načela te prikaz uvida, promjene i izlječenja svakako služe informiranju čitatelja o psihoterapiji i njenim mehanizmima. Uoliko psihoterapijski romani koriste znanstveni diskurs u slične svrhe kao i knjige za samopomoć. Knjigama za samopomoć stručnost diskursa pomaže u legitimaciji onoga što se želi prenijeti. Najčešće je to neko psihologijsko načelo ili savjet o tome kako se izliječiti ili unaprijediti svoj psihički život. U knjigama za samopomoć koristi se širok spektar stručnog jezika. Od popularno-znanstvenog diskursa namijenjenog neupućenoj publici do vrlo stručnog pristupa temi. Sve to utječe na raslojavanje čitatelja knjiga za samopomoć. U psihoterapijskim romanima na to također utječu stručnost i poučavanje. Upravo zbog toga Yalomovi romani više odgovaraju čitateljima upućenima u psihoterapiju, dok Bucay veći broj poklonika nalazi među publikom koja se tek počinje zanimati za psihoterapijski rad i koja usporedno čita knjige za samopomoć. Legitimacija putem znanosti također je jedna od funkcija ovakvog diskursa u psihoterapijskim romanima. S druge strane, literarnost psihoterapijskih romana nešto je što se pretpostavlja samom činjenicom da su to romani, za razliku od knjiga za samopomoć koje nisu romani već vrsta koja se nalazi na granici između književnosti i znanosti. U knjigama za samopomoć koristi se literarni diskurs koji se odnosi na literarizaciju osobnog iskustva autora i njegovih pacijenata, što ispunjava funkciju identifikacije čitatelja koja predstavlja preduvjet za prešutan ugovor koji čitatelj potpisuje s knjigom. Također se u njima najčešće koristi popularno-znanstveni diskurs koji ima slične funkcije kao i književni elementi. To približavanje prosječnom čitatelju zbog lakoće popularno-znanstvenog iskaza isti taj iskaz istovremeno i legitimira.⁵

UMJESTO ZAKLJUČKA

Iz analize odabranih psihoterapijskih romana vidljivo je kako je moguće žanrovske odrednice grupirati pod tematsku kategoriju kojoj je svrha poučavanje, kao i pod onu svrhu koja je prikazati moduse odnosa između pacijenta i terapeuta. Sve odrednice bi se, doduše, mogle odrediti kao da im je zajednička

⁵ Za analizu konkretnih primjera knjiga za samopomoć te za detaljniju analizu usporedbe knjiga za samopomoć i psihoterapijskih romana upućujemo na neobjavljenu doktorsku disertaciju Ive Žurić Jakovine iz 2013. pod naslovom *Čitanje kao transfer: tekst i kontekst (samo)pomoći u knjigama za samopomoć i psihoterapijskim romanima*. U njoj se provodi detaljnija analiza kulture samopomoći, njezinih tržišnih elemenata, te konteksta nastanka psihoterapijskog diskusa.

svrha poučavanje, jer je to osnovna funkcija psihoterapijskih romana. No, žanrovska odrednica kojom se prikazuje terapijski odnos svoju primarnu funkciju nalazi u istraživanju granica i modela odnosa između terapeuta i pacijenta. Takav prikaz odnosa, osobito u Yalomovim romanima, ima dodatni moment istraživanja mogućnosti uspostave autentičnog ljudskog odnosa između terapeuta i pacijenta, što se pokazuje kao svrha koja prelazi granice poučavanja. Osim poučavanja, psihoterapijski romani također služe i zabavi, osobito zbog humorističnog i ironičnog tona njihovih protagonista, iza kojih se prilično jasno nazire autorov stav. Kada se govori o izražavanju autorovog stava razvidno je da se u romanima nikada sa sigurnošću ne može označiti neko mjesto kao očito izražavanje autorovog stava. Osim dakako u slučajevima kada se autor direktno obraća čitatelju. Međutim, psihoterapijski roman specifičan je upravo zbog toga što su autori nerijetko sami psihoterapeuti o čijim profesionalnim aktivnostima svjedoči njihov psihoterapijski rad, stručne knjige koje pišu te javni istupi u obliku intervjua, promocija i kratkih filmova. To da je njihovo profesionalno usmjerenje od velike važnosti za građu psihoterapijskih romana, osobito je vidljivo u Yalomovom slučaju. Psihoterapijski romani tako ukazuju na to kako se beletrizira struka psihoterapije, gdje se roman koristi kao drugačiji medij za prenošenje poruke nego knjiga za samopomoć ili psihoterapijska seansa. Također je vidljivo kako psihoterapijski pravac, kojeg svaki od romana reprezentira, utječe na način na koji će pojedina žanrovska odrednica biti prikazana. Yalom pripada analitičkoj i egzistencijalističkoj psihoterapijskoj struji. Piše romane tako da stavlja naglasak na dubinske i egzistencijalne elemente psihoterapije kojima je obojena svaka žanrovska odrednica. Analiza pacijentovih psihičkih problema, prikaz psihologijskih/psihoterapijskih načela, analiza psihoterapijskih tehnika te prikaz uvida/promjene/izlječenja pacijenta prikazani su u maniri konkretnog i jasnog kliničkog prikaza simptoma, tehnika i načela. Sve to katkada nalikuje na diskurs bolesnikovih povijesti bolesti. Takvom stručnom pristupu Yalom u svojim romanima suprotstavlja humor i spletkarenje (primjerice u romanu *Lying on the couch*, iako je u manjoj mjeri to prisutno i u romanu *Kad je Nietzsche plakao*). To s jedne strane služi za rasterećenje čitatelja od stručnih ekskursa, a s druge strane kritički prikazuje svijet psihoterapijske struke. Ono što se u njegovim romanima usko veže uz kritički pristup psihoterapijskoj struci jest prikaz psihoterapeuta kao običnih, često nedosljednih ljudi upitnih načela, vođenih "niskim strastima". U njegovim romanima se tako suprotstavljaju prikazi psihoterapeuta kao savršenih bića, koja razumiju i djeluju u skladu s idealnim psihičkim postavkama, s predodžbama o psihoterapeutima koji su labilni, povodljivi, tašti, pohlepni te seksualno opterećeni.

Na metateorijskoj razini zanimljivo je promatrati na koji se način zrcali proces opisan u romanu s pro-

cesom koji se zbiva prilikom recepcije psihoterapijskih romana. Konkretnije, postavlja se pitanje na koji način i u kojoj mjeri sadržajni aspekt romana koji opisuje psihoterapijski proces utječe na paralelne psihoterapijske učinke čitanja takvih romana. Odvija li se kod publike prilikom čitanja psihoterapijskih romana sličan psihoterapijski proces koji je opisan u psihoterapijskim romanima? – to je pitanje koje intrigira i koje proizlazi iz analize psihoterapijskog procesa u psihoterapijskim romanima i koje bi bilo vrijedno istražiti u nekim budućim radovima. Stoga ovaj rad može poslužiti kao smjernica k daljnjem proučavanju psihoterapijskih učinaka psihoterapijskih romana gdje bi se, uz bok književno-teorijskoj analizi, priključila interdisciplinarna istraživanja iz područja psihologije i sociologije književnosti.

BIBLIOGRAFIJA

- Amis, Kingsley 1976. *Lucky Jim*. London: Penguin Books.
- Baldick, Chris 1990. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
- Barthes, Roland 2007. *Fragmenti ljubavnog diskursa*. Zagreb: Naklada Pelago.
- Bucay, Jorge 2007. *Ispričaj ću ti priču*. Zagreb: Fraktura.
- Bucay, Jorge 2010. *Voljeti se otvorenih očiju*. Zagreb: Fraktura.
- Dobson, Keith S. (ur.) 2010. *Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies*. New York: The Guilford Press.
- Fromm, Erich 1997. *Umijeće ljubavi*. Zagreb: V.B.Z.
- Graybeal, Anna, Sexton, J. D., Pennebaker, J. W. 2002. "The Role of Story-Making in Disclosure Writing: The Psychometrics of Narrative". *Psychology and Health*, 17 (5): 571–581.
- Hendrix, Harville 2009. *Kako naći i zadržati ljubav*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Lodge, David 1990. *Krasan posao*. Zagreb: Mladost.
- Lodge, David 2001. *Razmjena: priča o dva kampusa*. Zagreb: Vuković & Runjić.
- Lodge, David 1984. *Small World: An Academic Romance*. London: Harville Secker.
- Lodge, David 1995. *Therapy*. London: Penguin Books.
- McGee, Micki 2005. *Self-Help, Inc.: Makeover Culture in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Milivojević, Zoran 1998. *Formule ljubavi*. Novi Sad: Prometej.
- Pennebaker, James W. 1997. "Writing About Emotional Experiences as a Therapeutic Process". *Psychological Science*, 8 (3): 162–167.
- Solar, Milivoj 1997. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Starker, Steven 2002. *Oracle at the Supermarket: The American Preoccupation With Self-Help Books*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Yalom, Irvin D. 1997. *Lying on the Couch*. New York: Harper Collins.

Yalom, Irvin D. 2002. *The Gift of Therapy*. New York: Harper Collins.

Yalom, Irvin D. 2005. *The Schopenhauer Cure*. New York: Harper Collins.

Yalom, Irvin D. 2008. *Kad je Nietzsche plakao*. Koprivnica: Šareni dućan.

Zimmerman, T. S., Holm, K. E., Haddock, S. A. 2001. "A Decade of Advice for Women and Men in the Best-Selling Self-Help literature". *Family Relations*, 50 (2): 122–133.

Žurić Jakovina, Iva 2013. *Čitanje kao transfer: tekst i kontekst (samo)pomoći u knjigama za samopomoć i psihoterapijskim romanima*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

SUMMARY

THE PSYCHOTHERAPY NOVEL: LEARNING ON THE COUCH

This essay analyzes the psychotherapy novel as a new type of novel that almost exclusively deals with the topic of psychotherapy. They can be defined as a group of literary works that thematically correspond with psychotherapeutic process. The author's attitude and the general tone of the novel are primarily didactic and tendentious, with the clear intention of providing information on psychotherapy and showing the readers how psychotherapeutic process work. Psychotherapeutic novels, apart from being intended for broad audience interested in psychotherapeutic process, can also very effectively correspond to the needs of professional readership, particularly of students of psychotherapy and psychotherapists themselves. The purpose of the article is to analyze the representation of psychotherapy in psychotherapeutic novels. Such analysis indicates the ways of fictionalizing and representing the psychotherapeutic process, pointing to those elements which are emphasized and iterated, and signaling to which psychotherapy schools and methods those novels correspond to. In addition to the analysis of representation of psychotherapy, there is also an analysis of the genre elements in psychotherapy novels. Psychotherapeutic fiction chosen for this analysis contains a novel by American psychiatrist and psychotherapist Irvin D. Yalom *When Nietzsche Wept* (2008), a novel by Argentine psychotherapist Jorge Bucay *Let Me Tell You a Story* (2010), and the novel *Therapy* (1995) by the English author and literary critic David Lodge.

Key words: the psychotherapy novel, psychotherapy, self-help books, the didactic novel, psychology of literature